

Ляво, дясно и Мечо Пух

„Пух погледна двете си лапи. Знаеше, че едната от тях е дясна. Знаеше, че когато определиш коя е дясна, то другата е лява. Но никога не можеше да запомни от коя да започне.“ Този почти култов откъс от „Мечо Пух“ звучи и забавно, и мъдро. И след като се посмеем, нека се опитаме да видим, че темата, която с наивна лекота

повдига мечето-философ, си е една Много Голяма Тема.

И така, кое е ляво и кое дясно? „Лявостта“ и „дясността“ обективни качества на нещата ли са, или зависят от позицията на говорещия спрямо нещото? Има ли ляво без дясно и дясно без ляво, или те взаимно се позиционират и легитимират? Може ли едно

Едно много малко мече мисли върху една Много Голяма Тема

нещо да е едновременно и ляво, и дясно? Има ли нещо между лявото и дясното? Какво би станало, ако няма ляво и дясно?

Мнозина знаят, че понятията ляво и дясно започват да се използват в политически контекст едва в края на XVIII век. По време на Френската революция в Националното събрание, а по-късно и в Конвента, радикално настроените депутати са сядали отляво, а онези с по-консервативни възгледи - отдясно. Практически през целия XIX век „дясно“ се асоциира с власт, ред, йерархия, статукво, а под „ляво“ се разбира свобода, разчупване на догмите, обновление, разум. Това разграничение не е само на политическа плоскост, а до голяма степен е превърнато от интелектуалците в белег за отношението към света. „На всеки порядъчен човек, пише големият немски поет Хайнрих Хайне, сърцето тупти от лявата страна.“

До края на XIX век класическо остава разделението между консервативни и либерални идеи независимо как са наречени в рамките на конкретната политическа

система. Консерваторите се считат по-скоро за десни, тъй като поставят акцент върху статуквото, традицията, липсата на необходимост да променяш нещо, което е относително добре подредено и добре функциониращо. Либералното разбиране е доста по-различно. Класическите либерални представи от XIX век най-общо почиват върху тезата, че всяка социална, в това число и политическа институция, може да бъде усъвършенствана (мелиоризъм), че хората имат равен морален статус (егалитаризъм), че различията между отделните индивиди, групи, общества са по-малки в сравнение с това, което е общото между тях (универсализъм). И, разбира се, в основата на всичко това стои либералният идеал за свободата, разбираана като защитен (в това число, а и най-вече по отношение на държавата) индивидуален периметър. Освен като представляваща ценност сама по себе си, свободата се разглежда и като основен двигател на всяко развитие чрез конкуренцията, пазара и гражданското общество. Партиите, изразяващи тези две (дясна и лява)

конкуриращи се тенденции, невинаги са били наричани консерватори и либерали. Някъде пък имената са били сходни, но политическата реалност е била доста различна.

Така или иначе през втората половина на XIX век се появяват в началото квазиполитически, а малко по-късно и откровено политически формации, които поставят въпроса за промяната още по-радикално. И което е по-важно - поставят въпроса за промяната от колективистична гледна точка. Появяват се социалистите.

Просто казано, социалистите са в дълбоко противоречие както с консерваторите, така и с либералите. С консерваторите ги разделя възгледът за промяната - дали въобще да има опити за промяна, колко бързо да бъдат предприети и колко далече да стигнат тези опити. Докато основното противоречие на социалистите с либералите е по въпроса, в каква посока да бъде търсена тази промяна. Социалистите с лекота заемат лявото в класическия политически спектър и

ако останем в рамките на евклидовата геометрия, може да кажем, че подбутват (а в някои държави направо сбутват) либералите към центъра.

Днес, в началото на XXI век, нещата са много по-сложни. Днешните политически модели са изключително разнообразни след десетилетия еволюция и най-различни въздействия - като се започне от избирателната система, която пряко оказва влияние върху партийния спектър, и се стигне до съществуващата структура на обществото, традициите и особеностите на народопсихологията. Свидетели сме и на периодични компромиси между консервативно, либерално и социално.

Мисля, че няма да сгрешим, ако кажем, че базовите разграничения между ляво и дясно са значително еволюирали от онези, познати преди век - век и половина, и то по пътя на известно смекчаване на крайното противопоставяне и дори с елементи на конвергентност. Конвергентност не в смисъл на вза-

имно проникване до степен на обезличаване, а разбирана като признаване от всички както на свободата и реда, така и на справедливостта и равенството като важни ценности, но и запазване на различията относно тяхното йерархично подреждане и приложимост. Социалистът (с малки изключения, които представляват интерес за друга научна област) отдавна не счита, че целта на едно ляво управление е да из земе (ако е необходимо и по насилствен път) богатата от богатите и да ги раздаде на бедните. Така, както и дясно мислещият не проповядва възгледа, че богатството е личен въпрос на богатия, бедността - личен въпрос на бедния, а едновременното съжителство на просташко охолство и на непоносима бедност е нещо като природна даденост. Всички отдавна са наясно, че трябва да се търси баланс между икономическата свобода, раждаща инициатива, конкуренция и растеж, от една страна, и социалната отговорност към онези членове на обществото, които не са в състояние да се възползват от тази свобода, от

друга страна. Различията са по-скоро в акцентите, в мярката и в управленските подходи. Отдавайки заслуженото на консервативните идеи, и социалистът, и либералът днес приемат, че универсалността на принципите (било на социалната справедливост, било на свободния пазар) не означава автоматично възможност за еднаква инструментална приложимост във всички общества. Те признават ролята на традицията и значението на еволюцията. И в този смисъл са далеч по-консервативни от своите идейни

предшественици.

Но тогава какво е днес не-лявото? Има ли повече от една не-леви позиции? Не показва ли световната финансова и икономическа криза, че не-лявото се е провалило?

Ще започна с кризата. Истината е, че когато пиша това, ние все още не знаем

нито дълбочината, нито продължителността, нито всички измерения на случващото се. Но мисля, някои казват, че американците нямат чувство за хумор, че няма да сгреша, ако кажа, че светът след кризата няма да бъде различен като икономически модел, основан на конкуренцията и пазара. Той обаче ще бъде различен поне в две неща. Първото е съзнанието, че глобалната икономика не е нито мечта, нито лош сън, а реалност. Второто различие ще се отнася до разбирането, че създаването на много по-ефективни правила за регулиране на финансовите пазари и в частност на връзката между ценните книги и реалните активи, е безусловен императив.

Що се отнася до честната не-лява позиция у нас, тя непременно предполага признанието за неспособност на което и да е управление да осъществи събъдването на всички очаквания, искания, мечти. Просто казано, тя предполага отказ от популизъм. Независимо от различията мисля, че не-лявата позиция е по-скоро една. И у нас тя е много повече либерална, отколкото консервативна по една проста причина. В България отсъства

маята на всяко консервативно тесто - уважението към реда, разбиран като традиция и статукво, и нежеланието да се върви към каквато и да е сериозна промяна.

Разгръщането на един възможен и стимулиращ не-ляв модел, на модела, от който аз съм се ръководел през годините на публичната ми дейност, предполага:

а) премахване на възможно най-много пречки пред свободния пазар (което не значи пълна липса на регулации) и пред гражданското общество, което е негово следствие и гарант; предоставяне на възможност да спечелят онези, които в рамките на правилата разгърнат трудолюбие, талант, инициатива и готовност за поемане на риск;

б) изграждане на истинска система за социална защита и за стимулиране на социалната солидарност, насочена към онези, които няма да могат да се възползват от възможностите на свободния пазар и на гражданското общество;

в) гарантиране на еднообразно действащ и възприеман като принципно справедлив правен ред,

който да гарантира а) и б);

г) осигуряване на стабилността, възпроизвеждането и развитието на този модел чрез постоянни усилия за поддържане, обновяване и разширяване на обхвата на образователната система;

д) поддържане на механизми, позволяващи на всяко дете да достигне тавана на образователните си възможности независимо от социалния и икономическия статус на родителите си.

Тези пет прости тези не изчерпват, но достатъчно ясно очертават модела, зад който и днес без колебание заставам.

Ще иска ли обществото да подкрепи такава програма? Не знам. Но вярвам, че в България има все повече хора, за които политиката не е байганьовско надприказване, надплюване и надобещаване, а е възможност да изразиш позиция по това, как да се развива твоята страна през следващите години. Хора, които разбират, че за да можеш легитимно да участваш в публичния живот, трябва ясно да се позиционираш в

политическия дебат. А това е възможно, ако преди това си наясно със себе си.

И накрая един много интересна тема - какво значи център? Мисля, че центърът е въпрос на моментно и поради това по дефиниция преходно позициониране в рамките на дадена координатна система. Определяйки либерализма като центристски, най-често имаме предвид две неща. От една страна, че либералното е обективно политически бивалентно. По неодобрението си към колективистичния подход и по привързаността си към идеите на свободния пазар и на гражданското общество либералното е близко до консервативното. А по възгледа, че обществото може и трябва да бъде променяно към по-добро, по универсалистките и егалитаристките си тези, либерализмът се отдалечава от класическите консервативни възгледи и донякъде може да намери общ език с лявото.

Втората плоскост, на която либералното изглежда центристко, е плоскостта на стилистиката. Пазарът и гражданското общество са сфери на конкуренция, но и

генератори на стихийно намирано равновесие. В този смисъл и либералното мислене, и либералното говорене, и либералното действие, и в крайна сметка - цялата либералната стилистика, са освободени от крайности и едностранчивост. Това често прави либералите предпочитан коалиционен партньор.

Но тогава излиза, че ако приемем идеята за свободата като основен белег на ценностна идентификация, възможността да бъде обосновано съществуването на център става доста спорна. Мисля, че е така. Ще се опитам да изразя моето виждане по този въпрос с един кратък, дописан от мен и поради това непубликуван епизод от „Мечо Пух“:

„Прасчо, който беше силно развълнуван от размишленията на Пух, нетърпеливо попита:

- Пух, ако дясно е по посока на тази лапа, а ляво по посока на другата ти лапа, тогава къде според теб е центърът?

Пух срамежливо сведе поглед.“